

Gradišćanski Hrvati – chorwacka mniejszość w Austrii

Chorwaci zamieszkujący teren dzisiejszej wschodniej Austrii (w części także zachodnich Węgier i Słowacji oraz czeskich Moraw) należą do jednej z najstarszych emigracji chorwackich w Europie, której liczbę określa się dziś na około 60 tysięcy¹. Emigracja ta rozpoczęła się pod koniec XV wieku, a trwała poprzez wiek XVI i była następstwem przede wszystkim tureckiej ekspansji na Bałkany². O migracji decydowały również względy ekonomiczne. Uciekinierzy opuszczali ziemie chorwackie, w większości tereny Liki i Slawonii oraz zachodniej Bośni i Gorskiego Kotaru, emigrując na północ w okolice morawskiego Brna (Děvinská Nová Ves), słowackiej Bratysławy (Horvátsky Grob), a także w kierunku dolnej Austrii i zachodnich Węgier. W wyniku migracji powstało na tych obszarach około trzystu wsi chorwackich³. Na terenach, które opuszczali Chorwaci, posługiwano się trzema głównymi dialektami chorwackimi, jednak językiem osadników była przede wszystkim čakawszczyzna (marginalnie sztokawszczyzna i kajkawszczyzna)⁴. Język ten nazywano (*h*)ervatski lub też *horvatski*, a jego użytkownicy byli określani do 1919 roku jako *zapadnougarski Hrvati*⁵ lub *vodeni Hrvati* (niem. *Wasserkroaten*, węg. *vizi horvátok*). Etnonim *gradišćanski Hrvati* pojawił się w 1921 roku⁶, wtedy obszary te znalazły się w granicach Austrii, Węgier i Czechosłowacji, a część terenów przyłączono do powstałej wówczas nowej prowincji austriackiej

¹ Są to dane szacunkowe odnoszące się do obszaru wszystkich wspomnianych wyżej państw. Podaję je za: *Hrvatski leksikon*, t. I, red. A. Vujić, Zagreb 1996, s. 405.

² Historię Chorwatów na tym obszarze przybliżają między innymi opracowania: *Povijest i kultura Gradišćanskih Hrvata*, red. I. Kampuš, Zagreb 1995; N. Benčić, *Gradišćanski Hrvati [w:] Hrvatski jezik*, Opole 1998; T. Jelić, *Gradišćanski Hrvati u Austriji*, Zagreb 1997; M. Valentić, *Gradišćanski Hrvati od XVI. stoljeća do danas*, Zagreb 1970; *Gradišćanski Hrvati [w:] Hrvatski leksikon*, t. I, red. A. Vujić, Zagreb 1996, s. 405–406. Informacje w wersji elektronicznej można znaleźć na stronie internetowej www.hrvatskicentar.at.

³ Dane historyczne podają, że na te tereny przesiedliło się wówczas z Chorwacji od 60 do 100 tysięcy ludzi.

⁴ Dialektem kajkawskim posługują się głównie Chorwaci na Węgrzech.

⁵ Tereny te wówczas należały do Węgier.

⁶ Autorem określenia *gradišćanski Hrvati* jest chorwacki poeta z tego regionu – Mate Meršić Miloradić (1870–1927), który przetłumaczył najpierw niemiecką nazwę regionu *Burgenland* na *Gradiška*, od której został później utworzony przymiotnik *gradišćanski*. Na początku wyraz ten był pisany małą literą jako zwykły przymiotnik odmiejscowy. Później ustabilizował się jako pierwszy człon nazwy własnej

Burgenland (*Gradiška*). Nazwa ta rozszerzyła się później na Chorwatów zamieszkujących również tereny Węgier, Moraw i Słowacji. Ludność chorwacka żyjąca w diasporze znajdowała się przez wiele stuleci w obcym językowo i kulturowo środowisku. Nie dziwi więc, że wśród zamieszkałych tam Chorwatów dochodziło do procesów wynaradawiania i asymilacji, szczególnie intensywnych od drugiej połowy XIX wieku. Było to naturalnym następstwem administracyjnych zarządzeń władz austriackich i węgierskich oraz wynikało z małej liczebności tej grupy narodowościowej w poszczególnych regionach. Równocześnie była silna tendencja do zachowania odrębności narodowej. Utrzymaniu chorwackiej tożsamości sprzyjały idee odrodzenia narodowego, szczególnie intensywnie rozwijające się na tym obszarze pod koniec XIX wieku, docierające w tym czasie nie tylko do wąskiego kręgu intelektualistów i duchowieństwa, ale szerzące się także wśród prostego ludu. Ważnym czynnikiem w tym procesie była również ustawa z 1868 roku (*Zakon o narodnostima*), zapewniająca narodom niewęgierskim użycie języka ojczystego w szkole, Kościele i lokalnej administracji. Język stał się więc głównym wyznacznikiem tożsamości narodowej Chorwatów i pozwolił im przetrwać 500 lat w obcym środowisku, w którym stanowili małą liczebną grupę. Podtrzymaniu tożsamości narodowej sprzyjał również fakt, że migrowały całe wspólnoty wiejskie lub regionalne, stąd w nowej ojczyźnie byli obecni przedstawiciele różnych środowisk, różnego stanu i profesji (chłopi, ziemiaństwo, duchowieństwo, kupcy, rzemieślnicy). Pozwoliło to uchodźcom w nowych warunkach społecznych i politycznych stworzyć takie struktury życia, które umożliwiły utrzymanie języka ojczystego i zachowanie wiary oraz pielęgnowanie chorwackiej tradycji.

Obecnie Chorwaci zamieszkują sześć z siedmiu okręgów regionu Gradišće (Burgenland), żyjąc obok mieszkańców niemiecko- i węgierskojęzycznych. Jedyne w najbardziej na południe położonym okręgu Jennersdorf nie ma ani czysto chorwackich, ani mieszanych językowo miejscowości. W żadnym z okręgów Chorwaci nie stanowią dzisiaj większości, a najwięcej z nich zamieszkuje powiat Żeljezno (Eisenstadt). Tylko w okręgu Gornja Pulja (Oberpullendorf), do pewnego stopnia w powiecie Żeljezno, istnieje zwarty obszar chorwacki. Wyłącznie chorwackich miejscowości dziś już nie ma. Największy odsetek Chorwatów mają małe wsie w okręgu Gornja Pulja (około 80–90% wszystkich mieszkańców)⁷. Spośród wszystkich pierwotnie zasiedlonych chorwackich osad większość, niestety, utraciła już swój słowiański charakter. Bardzo duża część społeczności chorwackiej ze względów ekonomicznych (głównie z powodu trudności z zatrudnieniem w Gradišciu) przeniosła się do Wiednia. Proces migracji do stolicy oraz innych większych ośrodków miejskich nie jest zjawiskiem nowym, rozpoczął się już po I wojnie światowej, a w latach późniejszych się nasilił i trwa nieprzerwanie nadal. Niektórzy Chorwaci okresowo, a niektórzy na stałe mieszkają w stolicy Austrii lub innych miastach regionu (uważa się, że czasowo przebywa w Wiedniu czwarta, a nawet trzecia część wszystkich mieszkańców narodowości chorwackiej). Trudno jest oszacować dokładnie, jaka jest aktualna liczba Chorwatów zamieszkujących region Burgenlandu w Austrii. Zgodnie ze spisem ludności z 1991 roku na terenie Austrii żyje 29,6 tysięcy osób deklarujących chorwacki jako język ojczysty, z tego oko-

Gradišćanski Hrvati i zaczął być pisany wielką literą. Taki zapis pojawia się w większości tekstów pisanych przez samych Gradišczan.

⁷ Dane na podstawie strony internetowej: www.hkd.at/iinfo.htm.

ło 19,1 tysięcy w Gradišciu, a 6,5 tysiąca w Wiedniu. Natomiast statystyki opracowane przez chorwackie organizacje społeczne mówią o 35–40 tysięcy Chorwatów, z czego około 10–15 tysięcy w stolicy Austrii⁸. Jak widać, dane te są bardzo rozbieżne i trudno na ich podstawie stwierdzić, jak liczna w rzeczywistości jest ludność chorwacka w Burgenlandzie.

Głównym ośrodkiem regionu Gradišće jest Eisenstadt, który od samego początku był kulturalnym centrum chorwackiej mniejszości narodowej zamieszkującej teren austriackiego Burgenlandu. Wiedeń dopiero później stał się drugim bardzo ważnym ośrodkiem, w którym dzisiaj skupia się i rozwija życie kulturalne społeczności chorwackiej na terenie Austrii. Należy podkreślić, że Gradišczanścy Chorwaci w Wiedniu są bardzo dobrze zorganizowani zarówno pod względem kulturalnym, jak i politycznym.

Język Gradišczanśkich Chorwatów jest uważany za chorwacki język regionalny, który znajduje się poza normą standardu chorwackiego⁹. Nadaje mu się status samodzielnego standardu językowego, gdyż pełni on funkcję literacką i wyróżnia się historią standaryzacji własnej normy. Pojęcie literackiego języka gradišczanśkiego i historii jego kodyfikacji odnosi się jedynie do terenu Burgenlandu w Austrii. Nie dotyczy natomiast terenów Słowacji i Moraw, gdzie można mówić jedynie o zachowaniu się rodzimych dialektów, oraz Węgier, gdzie chorwaccy mieszkańcy do 1990 roku używali normy serbsko-chorwackiej. Historia literackiego języka gradišczanśkiego sięga XVIII wieku, kiedy ukształtowała się ponaddialektalna postać języka piśmienniczego¹⁰. Literatura obejmowała utwory religijne i świeckie, między innymi czytanki, kalendarze, gramatyki i inne utwory literackie.

Początki standaryzacji wiążą się z okresem iliryzmu. Poprzedzają ją burzliwe dyskusje dotyczące wyboru języka oraz zakresu jego użycia. Pojawiły się w tym czasie dwie przeciwstawne koncepcje odnoszące się do rodzaju języka – jedna proponująca język kraju osiedlenia (niemiecki, węgierski lub słowacki) oraz druga propagująca język chorwacki. W tym ostatnim przypadku zastanawiano się również, czy lepiej przyjąć model języka macierzystego z dawnej ojczyzny czy język lokalny oraz jaki powinien być zakres jego użycia (w rodzinie, Kościele, szkole czy urzędzie). W ciągu trwania procesu kodyfikacji normy języka gradišczanśkiego te koncepcje nieustannie się ze sobą ścierały. Pierwsze podręczniki z okresu iliryzmu pochodziły z Chorwacji i nie

⁸ Te dane potwierdzają również statystyki kościelne, które podają liczbę 35 tysięcy Chorwatów w Gradišciu, zostało to wyliczone na podstawie frekwencji w niedzielnych mszach świętych odprawianych w języku chorwackim. Taką samą liczbę – 35 tysięcy – podaje *Hrvatski opći leksikon*, red. A. Kovačec, Zagreb 1996, s. 324, w którym również znajdujemy informację, że Chorwaci zamieszkują dziś w około osiemnastu wsiach.

⁹ Omawiane w artykule zagadnienia w sposób całościowy prezentuje N. Benčić, *op.cit.*, s. 241–263, a w języku polskim przedstawia B. Oczkowa, *Chorwaci i ich język. Z dziejów kodyfikacji normy literackiej*, Kraków 2006, s. 291–292, 295–301. W swoim artykule często wykorzystuję tezy zawarte w obydwu tych pracach. Ostatnio pojawiło się również inne opracowanie w języku polskim, w którym autor omawia sytuację językową burgenlandzkich Chorwatów w obcym kulturowo otoczeniu: A. Ślęzak, *Burgenlandzcy Chorwaci i ich tradycje językowe*, Bielsko-Biała 2006.

¹⁰ Literatura piękna w tym języku powstawała już we wcześniejszym okresie, ale wówczas jej rozwój był wolniejszy, gdyż norma literacka dopiero się kształtowała, a związki z literaturą macierzystą były słabe i brakowało elit intelektualnych. Pierwszymi autorami byli najczęściej duchowni (franciszkanie i jezuici). Była to więc głównie literatura o charakterze religijnym, a pierwszymi utworami były katechizmy, modlitewniki, lekcjonarze, zbiory pieśni oraz żywoty świętych. Por. B. Oczkowa, *op.cit.*, s. 296.

były dobrze przyjmowane w Gradišciu ze względu na język oparty na dialekcie sztokawskim. Część książek tłumaczono na czakawski język gradiszczkański. Prowadzono też prace nad kroatyzacją (*de facto* oznaczało to sztokawizację) języka. Dotyczyło to wielu poziomów języka, poczynawszy od słownictwa (głównie przez wprowadzanie neologizmów chorwackich), poprzez fleksję i fonetykę, a na grafii kończąc. Proces przybliżania języka gradiszczkańskiego do chorwackiego był procesem dosyć powolnym.

Pytanie o postać języka literackiego pozostało aktualne także w latach późniejszych. Po II wojnie światowej język gradiszczkański zawierał wiele obcych elementów – naleciałości niemieckich i węgierskich, częściowo też słowackich – nie tylko w leksyce, ale również w fonetyce i składni. W tym okresie ponownie odżyła dyskusja dotycząca ostatecznego kształtu języka oraz jego kodyfikacji. Zwolennicy standardu chorwackiego uważali, że przyjęcie języka macierzystego kraju zagwarantowałoby przetrwanie mniejszości chorwackiej w Austrii oraz pozwoliłoby na dostęp do skodyfikowanej normy gramatycznej, słownika, ortografii oraz bogatej tradycji literackiej¹¹. Przeciwnicy wysuwali natomiast argumenty, że najważniejsze jest rozumienie języka literackiego przez członków wspólnoty chorwackiej w Gradišciu¹². Najostrzejsze dyskusje dotyczące standardu gradiszczkańskiego toczyły się w latach 60. i 70. XX wieku. Próby wprowadzenia chorwackiej normy do szkół zakończyły się niepowodzeniem¹³, a do szkolnictwa powróciła norma języka gradiszczkańskiego¹⁴, który jako język rodziimy o prawie pięćsetletniej tradycji mógł zapewnić przetrwanie mniejszości chorwackiej. Cechy tej normy były zalecane w poradnikach językowych z tego okresu¹⁵. Zwycięstwo koncepcji standaryzacyjnej sprawiło, że język Gradišczkańskich Chorwatów jest odrębnym od języka chorwackiego językiem literackim o charakterze regionalnym, stanowiącym jego swoisty wariant¹⁶.

Na kształtowanie się i upowszechnianie jego normy wpływa dzisiaj słownik i gramatyka, które są wysoko oceniane przez językoznawców. Prace te kodyfikują standard gradiszczkański. Wspomniany słownik był tworzony we współpracy z ośrodkiem naukowym w Zagrzebiu i ukazał się w dwóch tomach: *Deutsch-burgenländischkroatisch-kroatisches Wörterbuch* (Eisenstadt–Zagreb 1982) oraz *Gradišćanskohrvatsko-hrvatsko-nimški rječnik*. Gramatyka jest pracą zbiorową napisaną pod redakcją Iva Sućicia, a wydaną przez Znanstveni institut Gradišćanskih Hrvata – *Gramatika gradišćanskohrvatskoga književnog jezika* (2003)¹⁷.

Po uzyskaniu przez Austrię niepodległości i utworzeniu demokratycznego państwa, na podstawie umowy państwowej z 1955 roku, Austria swoim mniejszościom narodowym, w tym również Gradišczkańskim Chorwatom, przyznała pełne równouprawnienie.

¹¹ Stanowisko takie reprezentowała młodzież chorwacka studiująca w Wiedniu, zrzeszona w organizacji Hrvatski akademski klub, który został założony w 1948 roku.

¹² Zwolennikami tego poglądu byli członkowie towarzystwa Hrvatsko kulturno društvo.

¹³ Przez preferowany wówczas podręcznik *Naš jezik* oraz czasopismo „Mladost”.

¹⁴ Obowiązującym podręcznikiem była wówczas *Velika čitanka* (1967).

¹⁵ Cechy charakteryzujące gradiszczkański standard w okresie burzliwych dyskusji nad normą wyczerpująco przedstawiła B. Oczkowa, *op.cit.*, s. 300.

¹⁶ *Ibidem*, s. 301.

¹⁷ Wcześniej ukazała się gramatyka, która jednak nie miała charakteru naukowego: M. Berlaković, *Mali pregled gramatike gradišćanskohrvatskoga i hrvatskoga jezika*, Eisenstadt 1995.

nie¹⁸, zezwalając między innymi na otwieranie szkół z wykładowym językiem chorwackim, zakładanie własnych organizacji oraz wydawanie gazet i czasopism. W okręgach zamieszkałych przez Chorwatów pojawiły się także dwujęzyczne napisy¹⁹. W 1972 roku został powołany Komitet Praw Gradišczanśkich Chorwatów, dbający o interesy tej grupy społecznej na terenie Austrii.

Austriacki Trybunał Konstytucyjny 12 grudnia 1987 roku nadał językowi gradišczanśkiemu prawa drugiego, obok niemieckiego, oficjalnego języka urzędowego na terenie kraju związkowego Burgenland²⁰.

Mimo wielu dotychczasowych działań mających na celu ujednolicenie języka gradišczanśkiego, nadal jest on dosyć zróżnicowany. Ze względu na cechy dialektalne w języku gradišczanśkich Chorwatów wyodrębnia się kilka zespołów²¹:

1) czakawski (północny) – chorwackie grupy etniczne Hacı, Poljanci, Dolinji na terenie Gradišcia (Burgenlandu) oraz zasymilowane dziś wsie w dolnej Austrii, na Słowacji i Morawach oraz pograniczu północno-zachodnich Węgier;

2) czakawsko-kajkawski – wieś Hrvatski Grob (Horvátský Grob) na Słowacji;

3) czakawski (południowy) – wieś Stinjaki (Stinatz) wraz z miejscowościami w południowej Austrii;

4) czakawsko-kajkawski – wieś Bajngrob (Weingraben) w Austrii;

5) sztokawski – Štoji i Vlahi w południowej części Gradišcia;

6) kajkawski – wsie Vedešin (Hidegség) i Umok (Fertőhomok) na terenie Węgier.

W artykule nie skupiam się na właściwościach języka tej społeczności, ale na funkcji, jaką dziś ten język odgrywa w zachowaniu chorwackiego dziedzictwa narodowego i kultury na terenie Austrii²². Język ciągle pozostaje najistotniejszym wyznacznikiem

¹⁸ Österreichische Staatsvertrag vom 15. Mai 1955, B.G.Bl. 152/1955. Zgodnie z art. 7 tej ustawy Austria oficjalnie uznała zarówno Chorwatów z Burgenlandu, jak i Słoweńców zamieszkujących obszar Karyntii i Styrii za mniejszości narodowe oraz przyznała im równe prawa. Informacje te podają za *Hrvatski leksikon, op.cit.*, s. 324 oraz stronami internetowymi: www.hrvatskicentar.at, www.hkd.at/iinfo.htm.

¹⁹ Chociaż napisy topograficzne zostały prawnie zagwarantowane i ponownie potwierdzone również Ustawą o mniejszościach narodowych w 1976 roku, to jednak w wielu okręgach zamieszkałych niegdyś przez wymagającą liczbę 25% członków mniejszości chorwackiej dopiero niedawno umieszczono stosowne tablice z chorwackimi nazwami na przykład ulic czy urzędów. Trybunał Konstytucyjny w Austrii w grudniu 2001 roku wprowadził nowy zapis prawny regulujący umieszczanie napisów topograficznych we własnym języku przez obywateli mniejszości chorwackiej, których liczba nie przekracza dziś 10%. Zmiana taka jest bardzo korzystna, szczególnie dla Chorwatów żyjących w miejscowościach z dużą przewagą ludności austriackiej. Umożliwia im bowiem zachowanie poczucia słowiańskiej tożsamości.

²⁰ *Gradišćanskohrvatsko-hrvatsko-nimški rječnik*, red. B. Finka, R. Katičić, Zagreb–Eisenstadt 1991, s. 9.

²¹ N. Benčić, *op.cit.*, s. 250–251. Poszczególne gwary chorwackie występujące na terenie Gradišcia dokładnie scharakteryzował I. Brabec, *Govor podunavskih Hrvata u Austriji* [w:] *Hrvatski dijalektološki zbornik II*, Zagreb 1966 oraz G. Neweklowsky, *Hrvatska narječja u Gradišću i susjednim krajevima* [w:] *Povijest i kultura Gradišćanskih Hrvata*, red. I. Kampuš, Zagreb 1995; *Die kroatischen Dialekte des Burgenlandes und der angrenzenden Gebiete*, Wien 1979; G. Neweklowsky, *Gradišćansko-hrvatski govori u okviru srpskohrvatske dijalektologije*, „Naučni sastanak u Vukove dane” 1977, 6/1, Beograd, s. 213–223.

²² O języku gradišczanśkim pisało wielu badaczy. Warto tu wspomnieć między innymi austriackiego dialektologa Gerharda Neweklowskiego (por. przypis 21), także chorwackich językoznawców: I. Brabec, *op.cit.*; A. Šojat, *O jeziku i rječniku gradišćanskih Hrvata*, „Rasprave zavoda za jezik”, 6–7, Zagreb 1980–1981. W języku polskim cechy współczesnego języka gradišczanśkiego oraz jego odniesienie do standardu chorwackiego zostały omówione w pracy A. Słężaka, *op.cit.*, s. 79–108.

tożsamości narodowej Chorwatów. Niegdyś tradycja piśmiennicza oraz wyznanie²³ jednoczyły chorwackich mieszkańców tego regionu, dzisiaj takim czynnikiem integrującym jest także szkolnictwo, różnego rodzaju organizacje społeczno-kulturalne oraz media, kultywujące język i kulturę chorwacką. Dzięki działalności tak wielu instytucji możliwe jest obecnie, w dobie powszechnej globalizacji, trwanie tej niewielkiej liczebnie społeczności w obcym kulturowo i językowo środowisku, chociaż zewnętrzne okoliczności nie sprzyjają zachowaniu odrębności kulturowej. Niekorzystnie wpływa też na nie proces jednoczenia się Europy, z którym łączą się wyraźne tendencje do unifikacji kulturowej, a także silne czynniki asymilacyjne.

Działalność edukacyjną mniejszości chorwackiej w Burgenlandzie gwarantuje wspomniana wcześniej ustawa państwowa z 1955 roku. Zgodnie z nią Chorwaci z Gradišcia mają prawo do prowadzenia zajęć w języku ojczystym w szkołach na poziomie podstawowym oraz stosownie do zapotrzebowania w szkołach średnich. Już przed II wojną światową była możliwa nauka języka gradišczańskiego. Regulowała to ustawa o szkolnictwie z 1937 roku, na mocy której nauczanie dwujęzyczne prowadzono w zależności od procentowej obecności Chorwatów na danym terenie. Po wojnie sytuacja uległa pogorszeniu, w wyniku reorganizacji szkolnictwa zredukowano zajęcia prowadzone w języku chorwackim do czterech lat na poziomie szkoły podstawowej. Niekonsekwentnie też stosowano się do regulacji dotyczącej nauki chorwackiego na poziomie szkoły średniej. Przełomem było dopiero otwarcie dwujęzycznego gimnazjum w miejscowości Oberwart (Borta, węg. Felsőőr). Kolejna ustawa o szkolnictwie z 1994 roku dotycząca mniejszości gradišczańskiej (Manjinski školski zakon) gwarantuje dwujęzyczną edukację oraz otwarcie odpowiednich oddziałów w miejscowościach, w których zgłosi się co najmniej czworo dzieci narodowości chorwackiej do przedszkola, siedmioro do zerówki i siedmioro do klasy szkolnej²⁴. Niestety, pomimo stosunkowo licznej grupy mieszkańców chorwackich w Wiedniu, dotychczas nie udało się tu zorganizować dwujęzycznej nauki w szkołach.

Instytucją zajmującą się kształceniem osób dorosłych na terenie Gradišcia jest szkoła wyższa Narodna visoka škola Gradišćanskih Hrvatov (HNVS) znajdująca się w Eisenstadt (Żeljezno). Zarówno w stolicy regionu, jak i w stolicy kraju działa organizacja studencka Hrvatski akademski klub, zrzeszająca młodzież akademicką, studiującą w obydwu ośrodkach.

Bardzo ważną płaszczyzną integrującą środowisko chorwackie jest działalność kulturalna, którą prowadzi wiele różnych organizacji propagujących język i kulturę Gradišzczan. Na obszarze Burgenlandu jest zarejestrowanych czternaście instytucji²⁵,

²³ Przez pierwsze półtora wieku obecności Chorwatów na tych ziemiach Kościół pełnił rolę głównego czynnika integrującego oraz kreującego charakter życia społecznego i kulturowego. Ludność chorwacka walczyła o zachowanie autonomii wyznaniowej, co nie było łatwe w dobie intensywnego rozwoju protestantyzmu. Następstwem tych dążeń było uzyskanie przywileju nadanego przez króla Ferdynanda I, na mocy którego ludność chorwacka otrzymała prawo autonomii kościelnej. Ten akt prawny chronił Chorwatów przed nadmierną madziaryzacją i germanizacją przez wiele lat. Por. A. Ślęzak, *op.cit.*, s. 18, 40–41.

²⁴ Ustawa ta, poza wspomnianym wyżej pozytywnym dla Chorwatów rozwiązaniem, ze względu na pozostałe rozporządzenia, jest uważana przez chorwackich nauczycieli za „początek końca dwujęzycznej edukacji w Gradišciu” (za: www.hkd.at/iinfo.htm).

²⁵ Ich szczegółowy wykaz można znaleźć na stronie internetowej www.hkd.at/iinfo.htm.

których działalność jest prawnie zagwarantowana i określona wspomnianą ustawą państwową z 1955 roku. Najważniejszą i najstarszą organizacją kulturalną w Burgenlandzie jest Hrvatsko kulturno društvo (HKD), które ma swoją siedzibę w Eisenstadt. W Wiedniu instytucją kulturalną, która skupia wokół siebie społeczność chorwacką, jest natomiast Hrvatsko gradišćansko kulturno društvo (HGKD). Obydwie instytucje prowadzą różnorodną działalność kulturalną, jak organizacja koncertów, wystaw, spotkań, a także kursów językowych. Troszczą się również o sprawy socjalne mieszkańców Gradišća oraz reprezentują Chorwatów na arenie politycznej. Organizacją różnego rodzaju imprez kulturalnych, często o charakterze edukacyjnym, sportowym czy religijnym zajmuje się Gradišćanskohrvatski centar (CGH), które prowadzi swoją działalność w stolicy od 1993 roku.

Kolejną płaszczyzną aktywności społeczno-kulturalnej jest działalność wydawnicza prowadzona przede wszystkim w Eisenstadt. Działa tam Hrvatsko štamparsko društvo (HŠtD) (od 1960 roku), które zostało założone w 1947 roku pod nazwą Hrvatsko nakladno društvo. Instytucja ta od samego początku prowadzi działalność propagującą język i kulturę chorwacką przede wszystkim poprzez wydawanie czasopism w języku chorwackim (na przykład „Crikveni glasnik” od 1946, „Naše selo” od 1947, „Naš tjednik” od 1947, „Naša domovina” od 1952, „Glas” od 1957 roku)²⁶. Instytucja ta wydaje najważniejszą dziś dla Gradišćaninów Chorwatów gazetę „Hrvatske novine”, która ukazuje się raz w tygodniu (jest dostępna również w wersji elektronicznej)²⁷. Pismo to było pierwszą gazetą mieszkańców narodowości chorwackiej w Burgenlandzie. Zaczęło się ukazywać już w 1910 roku, pierwotnie pod nazwą „Naše novine”, a od 1923 roku, po krótkiej przerwie, wznowiono jego wydawanie pod obecnym tytułem. Hrvatsko štamparsko društvo zajmuje się także wydawaniem różnorodnych publikacji w języku chorwackim, przede wszystkim literatury pięknej oraz tłumaczeń tych utworów na język niemiecki, a także wszelkich opracowań informacyjnych (między innymi materiałów audiowizualnych) na temat Chorwatów z Gradišća.

Do gradišćaninów mniejszości narodowej jest skierowany jeszcze jeden chorwacki dziennik o charakterze informacyjnym, „Crikveni glasnik”, wydawany przez władze kościelne diecezji Eisenstadt.

Bardzo ważną rolę w pielęgnowaniu chorwackiego dziedzictwa spełnia Hrvatski kulturni i dokumentarni centar (HKDC) (Eisenstadt), czyli instytucja zajmująca się gromadzeniem oraz archiwizacją całej dokumentacji związanej z chorwacką mniejszością narodową na terenie Austrii. Oprócz wspomnianych prac nad archiwum, zajmuje się również publikacją podręczników szkolnych.

Życie naukowe społeczności chorwackiej skupia się wokół instytucji, którą jest Znanstveni institut Gradišćanskih Hrvatov ZIGH (Eisenstadt), zrzeszający naukowców badających historię i literaturę tego regionu. Instytut, oprócz prowadzenia badań naukowych, zajmuje się również publikacją różnorodnych opracowań naukowych oraz organizacją wykładów i konferencji. Przy instytucji działa komisja językowa zbierająca

²⁶ Dokładne dane dotyczące wszystkich tytułów czasopism, które ukazywały się w ciągu kilkunastu lat działalności tej instytucji, zostały opracowane i wydane przez HŠtD: N. Benčić, *Novine i časopisi Gradišćanskih Hrvatov*, Knjiga XXXVIII Hrvatskoga štamparskoga društva, Željezo 1985, s. 69–196.

²⁷ Informacje dotyczące wydawnictwa w wersji elektronicznej można znaleźć na stronie www.hrvat-skenovine.at.

się na posiedzeniach często poświęconych aktualnym problemom języka gradiszczańskiego. Drugą ważną instytucją prowadzącą działalność naukową jest Panonski instytut (PAIN) (Pinkovac), który poza badaniami naukowymi i publikacją rezultatów tych badań, zajmuje się również kształceniem dorosłych mieszkańców tego regionu.

Prawie w każdej wsi zamieszkaney przez Chorwatów działa chór, regionalna kapela lub zespół folklorystyczny, które uświetniają lokalne uroczystości, propagując w ten sposób muzykę ludową i folklor społeczności chorwackiej. Charakter ponadregionalny ma zespół folklorystyczny Kolo Slavuj, który mocno oddziałuje na pozostałe grupy w regionie. Zespół ten poprzez występy zagraniczne stara się przybliżyć kulturę Burgenlandzkich Chorwatów odbiorcom spoza Austrii. Oprócz muzyki i tańca, ważną rolę w życiu kulturalnym Gradišcia odgrywają lokalne grupy teatralne przedstawiające krótkie sztuki sceniczne.

Szczególnie istotne dla podtrzymania wspólnoty narodowej oraz umacniania świadomości narodowej i więzi społecznej jest to, że Chorwaci mają swoje programy w austriackich stacjach telewizyjnych i radiowych²⁸. Od 1979 roku są emitowane programy w regionalnym radiu Ö2 (Österreich 2), działa również regionalna stacja Radio Gradišće, nadająca audycje w języku chorwackim i niemieckim (pomimo regionalnego charakteru, rozgłośnia ta ma liczne grono słuchaczy także w Wiedniu). Przez kilka lat czynna była stacja radiowa Antenne 4, na której falach w latach 1999–2001 emitowano wiadomości i krótkie audycje w języku chorwackim²⁹. Od 1987 roku telewizja publiczna ORF (Österreichische Rundfunk und Fehrsner) zaczęła nadawać programy chorwackie, które nadal cieszą się dużą popularnością. Należy podkreślić, że istniejąca dziś norma współczesnego standardu gradiszczańskiego jest rezultatem nie tylko prowadzonej na szeroką skalę działalności wydawniczej, ale także aktywności środowiska dziennikarskiego silnie zaangażowanego w procesy kulturotwórcze na rzecz pielęgnowania języka i dziedzictwa chorwackiego.

Rozwój mediów elektronicznych w ostatnich latach przyczynił się do podtrzymania chorwackiej odrębności narodowej ze względu na swój szeroki zasięg i duże grono odbiorców. Większość instytucji posiada własne strony internetowe, zazwyczaj dwujęzyczne, które ułatwiają Chorwatom kontakt z językiem i kulturą, a także umożliwiają dostęp do informacji innym mieszkańcom regionu, którzy chcą poznawać życie tej społeczności w Austrii.

Kolejną płaszczyzną aktywności społecznej Chorwatów jest działalność polityczna skupiona wokół licznych organizacji, z których najszerzy zasięg ma Prezidij SPÖ. Organizacja ta zrzesza parlamentarzystów z poszczególnych okręgów zamieszkanych przez Chorwatów będących zwolennikami partii socjaldemokratycznej. Zwolennicy tej organizacji do końca lat 80. ubiegłego wieku propagowali asymilację chorwackiej grupy narodowej w Gradišciu, a obecnie (od około dziesięciu lat) stawiają sobie za cel działalność związaną z ochroną języka chorwackiego. Istnieją też inne organizacje zrzeszające polityków w Gradišciu. Jedną z nich jest Djelatna zajednica DZ (Geristof), będąca w opozycji do zwolenników partii SPÖ.

²⁸ Udało się to osiągnąć w wyniku kampanii przeprowadzonej przez Komitet Praw Gradiszczańskich Chorwatów.

²⁹ Niestety z powodu problemów finansowych radio musiało zawiesić swoją działalność.

Chorwaci występują w obronie interesów własnej lokalnej społeczności na szerszej arenie, mają także swoich przedstawicieli w rządzie: obecny minister obrony Norbert Darabos (SPÖ)³⁰ jest Chorwatem z Burgenlandu, podobnie Terezija Stoisits (Grüne), która jest rzecznikiem praw obywatelskich³¹. Liderzy diaspory chorwackiej czują się odpowiedzialni za kultywowanie tradycji przodków i inicjują rozmaite przedsięwzięcia promujące kulturę chorwacką poza macierzystym środowiskiem.

Współcześni mieszkańcy narodowości chorwackiej w Burgenlandzie nie różnią się prawie wcale od pozostałych mieszkańców tego regionu. Stanowią zintegrowaną część społeczeństwa, żyją i pracują razem, nierzadko zawierają mieszane związki małżeńskie. Sytuacja taka nie sprzyja pielęgnowaniu języka ojczystego, którego użycie ogranicza się dziś jedynie do posługiwania się nim w warunkach domowych, w środowisku rodzinnym i wśród przyjaciół. Z tych względów oraz pod wpływem powszechności austriackich mass mediów coraz trudniej jest zachować język chorwacki. Język niemiecki ma bardzo wysoki społeczny prestiż i niewątpliwie pełni rolę podstawowego języka. Asymilacja nieustannie postępuje, a grupa narodowa ciągle się zmniejsza. Jest to również następstwem tego, że młode pokolenie w coraz mniejszym zakresie używa języka chorwackiego i coraz mniej uwagi przywiązuje do swoich słowiańskich korzeni. Sami Gradišczanścy Chorwaci zauważają, że pomimo podejmowania wielu kroków w celu ratowania dziedzictwa chorwackiego poprzez działalność instytucji społeczno-kulturalnych, troszczących się o zachowanie kultury i tradycji, coraz trudniej oprzeć się nieuchronnym i bardzo szybko postępującym procesom asymilacyjnym.

³⁰ N. Darabos pełni funkcję ministra obrony narodowej w koalicyjnym rządzie SPÖ/ÖVP od stycznia 2007 roku.

³¹ T. Stoisits jako posłanka zajmowała się przede wszystkim sprawami mniejszości narodowych, praw człowieka oraz migracji. Znana była z tego, że swoje wystąpienia w parlamencie rozpoczynała od pozdrowienia po chorwacku *Dobar dan, poštovane dame i gospodo*.